

A menekültügy kezelése Magyarországon 1945–1946-ban¹

I. A Népgondozó Hivatal megszervezése

A felvidéki magyarokat sújtó jogfosztások, megtorlások a rendkívüli nehézségekkel küzdő új magyar kormányt jórészt felkészületlenül érték. A csehszlovák emigráció vezetői ugyanis – miközben az 1938-as határok visszaállításán dolgoztak, és e határok között egy homogén szláv állam megteremtését tűzték ki célul –, a magyar politikai vezetéshez békülékeny, a jövőbeni együttműködés szándékát, sőt a határok Magyarország javára való módosításának lehetőségét is felvető üzeneteket juttattak el. Ezek az üzenetek a háborús vereség után hatalomra került demokratikus pártok vezetői előtt sem voltak ismeretlenek.² Túlságosan nagy illúziókat természetesen nem táplálhattak, hiszen azzal mindenkinek tisztában kellett lennie, hogy az elvesztett háború következményeit Magyarországnak és a magyarságnak viselni kell.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Moszkvában 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben ezért tudomásul vette, hogy az 1938, valamint az 1940. évi első és második bécsi döntést, a Jugoszlávia rovására végrehajtott területszerzést érvénytelennek nyilvánítják. Egyúttal kötelezte magát, hogy "Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat Magyarországra 1937. december 31-én fennállott határai mögé".³ Mindennek természetesen az adott helyzetben inkább csak elvi-politikai, illetve szimbolikus jelentősége volt, hiszen, mint erre alább még visszatérünk, az említett területeken dolgozó magyar tisztviselők többségének a front előrehaladtával és a román, jugoszláv, illetve csehszlovák hatalmi szervek megjelenésével nemigen volt más választása, mint az anyaországba való menekülés.

A veszített háború után, a Fegyverszüneti Szerződésben vállalt kötelezettségek szerinti új, "demokratikus" állam kialakításának és ezen belül a közigazgatás újjászervezésének egyik szükségszerű politikai előfeltétele volt az állami és önkormányzati alkalmazottak igazoltatása, azaz múltbéli politikai magatartásukkal és cselekményeikkel való elszámoltatása. Az erre vonatkozó rendeletek 1945. január 4-én jelentek meg a Magyar Közlönyben. A minisztertanács két héttel később – még a fegyverszüneti egyezmény aláírása előtt – a január 18–19-i ülésén határozott arról, hogy az említett területekről visszatérő állami és önkormányzati tisztviselőket, tanárokat stb. szintén igazolási eljárás alá vonja.⁴

Az eseményeket természetesen nem a magyar kormány rendeletei, hanem a háború logikája diktálta. A kormány megalakulásakor a joghatósága alá tartozó országterületen már menekültek tömegei éltek (ekkor még túlnyomórészt erdélyiek és délvidékiek), akiknek ellátásáról és további sorsáról gondoskodni kellett. A kérdés átfogó kezelésének szükségességére Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter mutatott rá először a minisztertanács 1945. február 1-jei ülésén, amikor is menekültügyi kormánybiztos kinevezését sürgette.⁵ Javaslatát néhány nap múlva írásba foglalva is eljuttatta a miniszterelnökhöz.⁶ Levelében a fegyverszüneti egyezmény értelmében "katonailag és közigazgatásilag kiürítendő területek Magyarországon rekedt magyarjainak" számát mintegy 400–500 000 főre becsülte.⁷ Javaslatát azonban a minisztertanács nem tárgyalta, és még további három hónap telt el, amíg – a Belügyminisztériumnak alárendelve – valóban létrejött egy központi kormány szerv, amelynek egyik feladata lett a menekültek számbavétele és a róluk való gondoskodás.

Március és április folyamán a kormány többször tárgyalt a szomszédos államokban tapasztalható magyarüldözésről és a menekültek problémájáról. A minisztertanács 1945.

április 27-i ülésén Erdei Ferenc belügyminiszter tett javaslatot menekültügyi kormánybiztos kinevezésére. Javaslátát, kissé óvatoskodó megfogalmazással, a következőképpen indokolta: "a határok mellől tömegesen és állandóan érkeznek jelentések arról, hogy az e határokon túl eső területekről rendszeresen, kényszer útján telepítenek ki magyar nemzetiségűeket. Úgy látszik, hogy a kitelepítést rögtönözve megalakított népi szervek intézik, amelyeknek gyakorlata természetesen nem egészen átgondolt, nem egészen egységes és nem egészen szenvedélymentes. Minthogy az áttelepített magyarok többnyire még a legszükségesebb ingóságukat sem hozhatják magukkal, a róluk való gondoskodás határozottan sürgős." Az egyes szomszédos országokból érkezett menekültek helyzetének áttekintése után arra utalt, hogy jelentős részük tartós ittlétével, sőt esetleg végleges letelepedésével kell számolni. A közalkalmazottak elhelyezési lehetőségeit áttekintve leszögezte, hogy "mindannyiuk számára az összeszűkült magyar hivatalos apparátusban nem lesz hely". Leginkább az orvosok, a tanítók, a mérnökök és bírák elhelyezésére látott lehetőséget. Meglehetősen reménytelennek ítélte viszont a szoros értelemben vett közigazgatási tisztviselők további alkalmazásának kérdését. Ezt követően kifejtette, hogy a menekültek sorsáról belátható időn belül gondoskodni "csak az amúgy is megoldásra váró sváb kérdéssel kapcsolatosan" lehetséges. Azt javasolta, hogy az országban, elsősorban a Tolna és Baranya megyében lakó svábság gyors és radikális összetelepítésével felszabaduló gazdaságokat népesítsék be a menekültekkel.⁸

Gyöngyösi János külügyminiszter a javaslat tárgyalása során kifejtette, hogy "Jugoszláviában a helyzet nem olyan rossz", és lát lehetőséget az erdélyiek visszatelepítésére is. Erdei Ferenc meglehetősen tapintatos megfogalmazásával szemben azonban rámutatott arra, hogy különösen Csehszlovákiában a magyarelles intőzkedések sorozata nem múló jelenség, nem "rögtönözve megalakított népi szervek" akciója, hanem az állami politika szintjére emelt, átgondolt törekvés, az egységes szláv állam megteremtésének része. Már a kormány két nappal korábbi ülésén tájékoztatta a minisztertanácsot a kassai kormányprogramról, és hogy bizonyos jelek szerint Csehszlovákiából a németek mellett a magyarokat is ki akarják telepíteni. Éppen ezért óvatosságra intett a svábság kitelepítésével kapcsolatban, nehogy a szlovákiai magyarság ügye összekapcsolódjon vele, és a győztes hatalmak a két kérdést azonos megítélés alá vonják. Kívánatosnak tartotta, hogy ne általában a németeknek, hanem a volksbundistáknak a megbüntetéséről beszéljenek. A minisztertanács elismerte a kérdés nagy horderejét, és felkérte a javaslat részletesebb és sokoldalúbb kidolgozására a belügy-, igazságügy- és népjóléti minisztert.⁹

A következő napon – április 28-án – a menekültügy kezelésére létrehozandó új szervről tartott értekezleten kitűnt, hogy a külügyminiszternek sem a szomszédos országokkal szembeni túlzott óvatoskodástól és szemérmességtől óvó intelmeit, sem a németek differenciált kezelésére vonatkozó figyelmeztetését nem hallgatták meg. Erdei Ferenc ugyanis a szomszédos országok érzékenysége tekintettel a "menekültügyi" kifejezés helyett az "áttelepítési" kifejezés alkalmazását javasolta a tervezett kormánybiztosság nevében. Ugyancsak Erdei – mint a kérdés előadója – ismét hangsúlyozta a leendő kormánybiztosságra a németek kitelepítése terén váró feladatokat.¹⁰ Ilyen előzmények után határozott a minisztertanács 1945. május 4-én – ugyancsak a belügyminiszter előterjesztése alapján – a most már Népgondozó Hivatalnak nevezett szerv létrehozásáról. (E jól csengő elnevezés mellett a "nemkívánatos következtetések elkerülése céljából" döntöttek.)¹¹

A Népgondozó Hivatal felállításáról szóló 1710/1945. M.E. számú rendelet¹² egyrészt a szomszédos országokból magyar területre menekült vagy áttelepített személyekkel, másrészt a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségnek megfelelően a hadifoglyokkal, internáltakkal, menekültekkel, átvonulókkal és a magyar honos zsidó deportál-

takkal, harmadrészt pedig a fasiszta németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók ellátását bízta az új szervezetre. A rendelet 2. §-a kimondta, hogy a hivatal feladata többek között: "1) Az 1937. december 31-i határon kívül eső területről visszahívott, önként vagy egyéb okból visszatért közalkalmazottak érdekében szükséges ideiglenes intézkedések megtétele; 2) az 1937. december 31-i határon kívül eső területről önként vagy egyéb okból a határokon átjött, nem közszolgálatban álló magyar népesség elhelyezése, illetőleg letelepítése és segélyezése". A 3. § szerint a hivatal gondoskodott a visszatért közalkalmazottak nyilvántartásba vételéről, és róluk – az adatok megfelelő feldolgozása után – korábbi szolgálati helyük és beosztásuk feltüntetésével jelentést küldött az illetékes miniszternek. A visszatért közalkalmazottak ideiglenes elhelyezése és segélyezése is a hivatal feladata volt mindaddig, amíg szolgálati viszonyuk nem rendeződött. A 4. § elrendelte, hogy a hivatal a határokon átjött "nem közszolgálatban álló" magyar népességről ugyancsak vezessen nyilvántartást, és irányítsa ideiglenes elhelyezésüket. Egyúttal kimondta, hogy e "személyek segélyezéséről mindaddig, míg létfenntartásuk szükséges feltételeit megteremteni nem tudják, a Hivatal gondoskodik."

Megszületett tehát az első olyan rendelkezés, amely igyekezett a menekültügy egészét egységesen kezelni, és amely már nem a menekültek ellenőrzésére és alkalmi segélyezésére helyezte a hangsúlyt, hanem módszeres számbavételüket, gondozásukat és megélhetésük hosszabb távon való biztosítását, a honi gazdasági életbe való beilleszkedésük segítségét tűzte ki célul. Ugyanakkor a hivatal létrejöttétől kezdve viták és bírálatok keretében állt. Mindenekelőtt azért, mert nem a Miniszterelnökség alá rendelt, az érdekelt minisztériumok tevékenységét koordinálni képes kormánybiztosság jött létre, hanem egy belügyi szakigazgatási szerv, amely a kérdés komplexitását oly módon kívánta kezelni, hogy hatásköröket vont magához az egyes tárcáktól.

A legélesebb vita a földreform során felhasználatlanul maradt földbirtokok és egyéb felszabaduló területek betelepítésével kapcsolatos feladatok körül bontakozott ki. Veres Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke – a Miniszterelnökség és a földművelésügyi tárca képviselőivel egybehangzóan – azt kérte, hogy a lakóhelyükön kielégítetlenül maradt földigénylők, valamint a menekültek letelepítése, földhöz juttatása maradjon az Országos Földhivatal hatáskörében, ahol ennek lebonyolítására megfelelő szakértői apparátussal rendelkeznek. Ennek ellenére másfél hónappal később, június közepén a minisztertanács úgy döntött – a 3820/1945. M.E. számú rendeletben –, hogy "a tartós letelepítést igénylő menekültek megfelelő elhelyezése, gondozása és letelepítése a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozik". A rendelet egyúttal azt is kimondta, hogy a hivatal ezeket a személyeket "a fasiszta németeknek" – azaz a Németországba áttelepítendő magyarországi német lakosságnak – a birtokaira telepíti le.¹³ E kiegészítés által tehát a hivatal tevékenységében még egyértelműbben összekapcsolódott a menekültek ügye egy magyarországi népcsoport megbüntetésével, kitelepítésével.¹⁴

A legkorábbi rendelkezések sorában végül meg kell említenünk a magyar állampolgárság ideiglenes igazolása tárgyában kiadott 5070/1945. M.E. számú rendeletet,¹⁵ amely kimondta, hogy azok a személyek, akik 1938–1941 között a Csehszlovákiától, Romániától, illetve Jugoszláviától Magyarországhoz visszacsatolt területek lakosaiként szereztek meg a magyar állampolgárságot, és állandó lakóhelyük a rendelet kibocsátásakor Magyarországnak 1937. december 31-én fennállt határain belül volt, a magyar hatóságok (bíróságok) előtti eljárás során állampolgárságuk szempontjából további rendelkezésig a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek. A későbbiek során ezeknek – és az újabb és újabb áttelepülőknél, menekülőknél – az ügyét egyénileg vizsgálták meg, és döntöttek az állam-

polgárság végleges megadásáról. Jogi helyzetüknek ez az átmeneti rendezése lehetővé tette, hogy ellátásban részesüljenek, állásba helyezték őket, iparendélyt kapjanak, föld- vagy házjuttatásban részesüljenek.

II. A menekültek segélyezése és regisztrálása

Amikor a Népgondozó Hivatal 1945 májusában megkezdte tevékenységét, a Jugoszlávia és Románia területéről menekülők száma már csökkenőben volt, sőt megkezdődött a menekültek visszatérése Erdélybe. Néhány héttel korábban azonban Szlovákia felől is megindult a menekültek áradata, és ez még hosszabban tartó és nehezebben kezelhető folyamatnak bizonyult, mint az előbbieket.

A magyar fegyverszüneti egyezmény Magyarországot csak az állami alkalmazottak visszavonására kötelezte,¹⁶ a csehszlovák hatóságok azonban ezt a kötelezettségvállalást hivatkozási alapnak tekintették, hogy az emigrációban kidolgozott céljaiknak megfelelően megtegyék az első lépéseket a magyar lakosság eltávolítására. Kassán már március elején megkezdődött a Magyarország trianoni területéről beköltözött magyarok tömeges kiutasítása, amit április folyamán az őshonos kassai magyarokra is kiterjesztettek, s mintegy 1 700 családot toloncoltak át Magyarországra. 1945 februárjától sorra jelentek meg a Szlovák Nemzeti Tanács azon rendeletei, amelyek a magyar nemzetiségű lakosokat létalapjuktól, megélhetésük elemi feltételeitől fosztották meg: a földtulajdon kártérítés nélküli elkobzása, az értelmiségi, köztisztviselői pályától való eltiltás, a magyar nyelvű oktatási intézmények bezárása, összes vagyónuk állami kezelésbe vonása stb.¹⁷ A Nemzetbiztonság Országos Főparancsnokságának 1945. április 16-án közzétett 281/1945. számú parancsa alapján a helyi szlovák szervek nem csupán a magyar állami alkalmazottakat írták össze, hanem az 1938 után Magyarországról beköltözött bármilyen foglalkozású többi lakost (korabeli szóhasználatul az "anyásokat" – azaz az anyaországiakat) is, sőt, rajtuk kívül összeírták az úgynevezett "exponált" magyarokat (a Magyar Nemzeti Párt tisztviselőit), továbbá a magyar nemzetiségű értelmiségieket. A Szlovák Belügyi Meghatalmazotti Hivatal május 5-i körlevele értelmében pedig ezek többségét kiutasították az országból, és családtagjaikkal együtt arra kényszerítették őket, hogy vagyonuk hátrahagyásával Magyarországra távozzanak. Csehszlovák adatok szerint június végéig 31 780 magyar volt kénytelen elhagyni az országot.¹⁸

A vármegyei hatóságoktól 1945 áprilisában futottak be a Külügyminisztériumhoz az első jelentések a felvidéki menekültek érkezéséről.¹⁹ A Nemzeti Segély Országos Központja április 27-én kelt levelében már arról értesített több minisztériumot, hogy "Jugoszláviából és a Felvidékről a határon áttett magyar állampolgárok nagy tömegben özönlenek Budapest felé".²⁰ A menekülteket elsőként fogadó helyi szervek is jelentették, de a minisztertanács ülésén is elhangzott, hogy a kiutasított magyaroknak legfeljebb néhány órát hagytak legfontosabb használati tárgyaik összecsomagolására, és 50 kilogrammos csomaggal indították el őket a határ felé. Mielőtt azonban a határt átlépték volna, sokszor még ezt is elvették tőlük. Ahogy az érintettek egy későbbi memorandumban írták, "télvíz idején otthonunkból órák alatt, minden ingóságunktól kifosztva kézipoggyással az országútra tereltek minket a magyar határ felé partizán és milicista fedezettel, mint a gonosztevőket."²¹

Megaláztatásukat látva, egyes helyi közigazgatási vezetők, sőt maga Erdei Ferenc belügyminiszter is, arra gondoltak, hogy a Magyarországon élő szlovákokkal szembeni kényszerintézkedésekkel kellene a szlovák hatóságokat önmérsékletre inteni, erre azonban az ország akkori korlátozott szuverenitása mellett nem volt mód.²²

A menekültek fogadása és ellátása terén a legnagyobb teher a helyi hatóságokra hárult, amelyek a front átvonulása utáni hetekben-hónapokban éppen csak újjászerveződtek, és alapfeladataikkal (a közbiztonság helyreállítása, a közellátás megszervezése, az egészség-

ügyi és oktatási intézmények működtetése) is csak nagy nehézségek árán birkóztak meg, nem is beszélve a Vörös Hadsereg ellátásával, a földreform lebonyolításával stb. kapcsolatos feladatokról. A menekülteket iskolákban, középületekben vagy elhagyott lakásokban sebtében kialakított tömegszállásokon próbálták elhelyezni. A helyi lakosság áldozatkészsége is segített az első időszak gondjainak megoldásában, erre azonban nem lehetett hosszú távon építeni. A bánrévei körjegyző például már május elején jelezte, hogy a menekültek helyzete nagyon súlyos, mert részükre is csak ugyanazt a napi 25 dekagrammos kenyérfejadagot tudják biztosítani, mint a helyi ellátatlanok részére, holott ők a megélhetés, a létezés egyéb elemi kellékeivel sem rendelkeznek.²³

1945 júniusától a menekültek fogadása, elhelyezése és ellátása – a kormány intézkedései és a Népgondozó Hivatal, illetve egyes minisztériumok munkája nyomán – valamelyest szervezettebbé vált. A magyar–szlovák határ közelében Zempléntől Mosonig oktatási intézményekben, illetve a Honvédelmi Minisztérium által rendelkezésre bocsátott épületekben átmeneti tömegszállásokat alakítottak ki. Egyébként ezek a tömegszállások funkcionáltak még jó másfél évvel később is, az 1946/1947 telén megindult újabb nagy szlovákiai menekülthullám idején.²⁴ A kormányzat akkori tanácsstalanságát és kapkodását jól érzékelteti, hogy Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztos javaslatára a minisztertanács 1946. december 6-án határozatot hozott a menekültek és áttelepülők katonai beszállásoláshoz hasonló elhelyezéséről. Azaz a törvényhatóságok első tisztviselőit felhatalmazták, hogy a menekülteket szükség esetén ideiglenesen polgári lakásokban szállásolják el.²⁵

A Népgondozó Hivatal 185/1945. számú rendelete értelmében a menekültekről való gondoskodás megszervezése és összehangolása terén a legnagyobb feladat a törvényhatóságokra hárult. Rendeletben szabályozták a menekültek részére juttatandó rendszeres pénzsegély összegét is, aminek fedezetét a központi költségvetés a Népgondozó Hivatal útján biztosította. Borsod vármegye alispánja például 1945. június 8-án körrendeletben értesítette a járási főszolgabírókat és a községi jegyzőket, hogy "A menekülteket a magyar minisztérium gyorssegélyben, ingyenes orvosi kezelésben, ellátásban és ideiglenes elhelyezésben részesíteni rendelte el. Ennek alapján tehát elrendelem, hogy a menekültek megfelelő igazolásuk után a fent körülírt segélyben haladéktalanul részesítendőek." A kormány által rendelkezésre bocsátott összeg – a körrendelet szerint – családfőnként 100, illetve családtagnaként 50 pengő gyorssegély kiutalását tette lehetővé.²⁶

Azok a menekültek, akik Budapesten közvetlenül a Népgondozó Hivatalnál jelentkeztek, ott részesültek gyorssegélyben, és a hivatal biztosított részükre néhány napra kenyér-, illetve ebédjegyet. A rokonaikhoz vidékre utazni szándékozók ingyenes vasúti jegyet és utazási igazolványt kaptak. Akik ilyen lehetőséggel nem rendelkeztek, azokat Budapesten, ideiglenes szálláson helyezték el, illetve egyes esetekben a lakáshivatalok segítségével megfelelő lakáshoz juttatták őket.²⁷

A gyorssegély összegét később, az inflációnak megfelelően időről időre megemelték: előbb 300, majd 600–800 pengőre. A Népgondozó Hivatal egy 1945. szeptember 24-én keltezett jelentése szerint ekkor a családfőnek 1000, családtagnak pedig 600 pengő gyorssegélyt tudtak fizetni. Ugyanezen jelentés szerint a szeptember elejéig általuk nyilvántartott 25 388 menekült közül 13 619 fő kapott segélyt.²⁸

Bármilyen nagy előrelépést is jelentett a segélyezés rendszeressé tétele, ez a csekély ellátás – amennyiben a menekültek állami segítséggel vagy rokoni és egyéb kapcsolatok révén nem tudtak maguknak viszonylag gyorsan munkahelyet, kereseti lehetőséget, esetleg önálló egzisztenciát, továbbá elfogadható lakást biztosítani (márpedig ilyenek sokan voltak) – a menekültek elemi szükségleteit sem fedezte. Ezért a következő két évben a különböző közigazgatási szervek és intézmények, illetve civil szervezetek a társadalom segítő-

készségére és áldozatvállalására apellálva több alkalommal gyűjtést és jótékonyági akciókat szerveztek az ellátatlanul maradt, illetve újabb és újabb hullámban érkező menekültek javára. Ezek közül a legjelentősebb Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztos kezdeményezése volt, aki 1946 decemberében a kormány jóváhagyásával a Postatakarékpénztárnál "Társadalom a menekültekért" elnevezéssel létesített letéti számlát, és drámai hangú felhívásban szólította fel adakozásra az ország lakosságát.²⁹ A hivatalos szervek igyekeztek juttatni a menekülteknek az 1946 tavaszától az országba érkező UNRRA-csomagokból is.³⁰

A hatóságok és az érintettek számára is nyilvánvaló volt azonban, hogy a segélyezés csak a kezdeti nehézségek elviselésére alkalmas. A menekültek sorsának érdemi elrendezéséhez pontos és megbízható nyilvántartásra van szükség, amint annak elkészítését és folyamatos vezetését a Népgondozó Hivatal létesítéséről szóló rendelet 3. és 4. §-a előírta. A hivatal Jelentkezési lapot rendszeresített annak érdekében, hogy a menekültek számáról, viszonyairól, valamint a segélyezés és elhelyezés mikéntjéről tiszta képet kaphasson.³¹

A jelentkezési lapok adatainak összesítése révén 1945 szeptemberétől rendelkezünk az első adatsorokkal a menekülteket illetően. A járáások jelentései szerint Abaúj vármegyében 1945 augusztusában már 1 109 menekült (ebből 632 családfő) tartózkodott, Zemplén vármegyébe pedig kb. 1 100 menekült érkezett.³²

A Népgondozó Hivatal általunk ismert legkorábbi összesítése a Miniszterelnökség kérésére 1945 szeptemberében készült el.³³ A Miniszterelnökség kifejezetten a Csehszlovákiából menekültek adatainak közlését kérte, a jelentés azonban a menekültek összességéről rendelkezésre álló adatokat tartalmazta, lehetőség szerint, az eredeti lakóhely (Csehszlovákia, Kárpátalja, Románia, Jugoszlávia) szerinti bontásban. Így a dokumentum lehetőséget ad az egyes területekről érkezettek számának, összetételének összevetésére.

A jelentés készítői hangsúlyozták, hogy az adatok csak tájékoztató jellegűek. A kiürített területekről érkezett menekültek száma nyilvántartásuk szerint nem érte el a 26 ezret. Mindenekelőtt azoknak az adatait tudták figyelembe venni, akik közvetlenül náluk jelentkeztek és töltötték ki jelentkezési lapot. A vármegyei hatóságoktól egyelőre rendszertelenül és sokszor hiányosan kapták meg a jelentkezési lapokat és összesítő kimutatásokat.

III. A menekültek állásba helyezése és letelepítése

Amint láttuk, az 1945 első felében kiadott rendelkezések (77/1945., illetve 1710/1945. M.E. számú rendelet) csak a közalkalmazottak jelentkezési és igazolási kötelezettségét rögzítették, illetve alkalmi segélyezésben való részesítésüket írták elő, egzisztenciális problémáik megoldására azonban nem tértek ki. Ez nem jelenti azt, hogy egyes személyek, egyes családok problémája ne oldódott volna meg. Maga a minisztertanács is több száz esetben döntött menekült tisztviselők alkalmazásáról az egyes minisztériumokban, vagy a minisztériumok közvetlen felügyelete alá tartozó intézményekben (tisztiorvosi hivatalok, kórházak, gimnáziumok és állami elemi iskolák, Posta, MÁV stb.). Ezen túl a háborúban elesett vagy hadifogságban levő tisztviselők helyére az önkormányzatok is sok menekültet tudtak alkalmazni. Ezzel együtt is 1945 nyarán már valószínűleg több ezerre nőtt azoknak a menekült tisztviselőknél a száma, akik még nem jutottak álláshoz és semmilyen rendszeres ellátásban sem részesültek. Márpedig velük szemben az állam ellátási és gondoskodási felelőssége – amint az a minisztertanács ülésén is többször megfogalmazódott – még nyilvánvalóbb volt, mint az egyéb foglalkozási kategóriákhoz tartozókkal szemben.

A minisztertanács végül az 1945. július 18–19-i ülésén döntött az immár fél esztendeje húzódozó probléma átfogó rendezéséről, a belügyminiszternek "az 1937. december 31-i határokon kívül eső területről visszatért közalkalmazottak jogviszonyainak rendezése" tárgyában tett előterjesztése elfogadásával. Az ennek nyomán néhány nap múlva kiadott

5080/1945. M.E. sz. rendelet a jelentkezési és igazolási kötelezettség ismételt előírása mellett az igazolási eljárás befejezéséig is garantálta a visszatért közalkalmazottak számára az esedékes havi fizetésük 50%-át, továbbá lakáspénzüik és családi pótlékuk teljes összegét. Azok részére pedig, akiknek múltbeli magatartásában nem találtak kifogásolnivalót, az igazolási eljárás lezárása után visszamenőleg kifizették összes elmaradt illetményeiket, majd azt tovább folyósították részükre, függetlenül attól, hogy állásban voltak-e vagy sem.³⁴ A menekültek szempontjából tehát a rendelet kiadása nyilvánvalóan előrelépést jelentett. Vélhetően sokan jutottak el oda, hogy kikerülve a létbizonytalanság állapotából, lehetőségük nyílt egzisztenciájuk hosszabb távon való megalapozására. Ismerve azonban az akkor lezajlott igazolások politikai elfogultságoktól terhelt légkörét, sokan lehettek olyanok is, akiktől minden ellátást megvontak. Ők kénytelenek voltak más álláslehetőség után nézni. E kérdésről árnyaltabb képet rajzolni csak az igazoló bizottságok fennmaradt iratanyagának részletesebb elemzésével lehet, ami még várat magára.

Ismeretes, hogy az 1946. évi magyarországi gazdasági stabilizáció részeként határozat született az állami alkalmazottak létszámának csökkentéséről és a nyugellátások korlátozásáról.³⁵ Az erre vonatkozó rendelkezést (az úgynevezett B-listázást) ismét a baloldali állandó politikai nyomása alatt, a "reakció elleni harc" jegyében hajtották végre. Ennek szintén sok kárvallottja volt az időközben már nagy nehezen állásba került menekült közalkalmazottak között is. Közben az ország gazdasági gondjai, a vállalatok működésének korlátozása miatt a magánalkalmazotti szférában való elhelyezkedésük is egyre nehezebb lett.

(*A felekezeti és községi tanítók ügye*) A szlovák hatóságok, 1945 tavaszán-nyarán bezárták a magyar tanítási nyelvű oktatási intézményeket, köztük a felekezetek és községek által fenntartott elemi iskolákat. Ennek következtében több ezer tanító veszítette el állását. A több hullámban Magyarországra menekülő felekezeti és önkormányzati tanítók a magyar hatóságok részéről az állami intézményekből elbocsátott társaikkal azonos elbírálásban részesültek egészen 1946 végéig. A lakosságcsere-egyezmény megkötése után a Magyar Belügyminisztérium által kiállított "beutazási engedély" alapján a menekültek visszatérhettek Csehszlovákiába, és fellelhető ingóságait magukkal hozhatták. Az egyezmény értelmében őket is beszámították az ún. kvótába. A magyar kormány a költségvetési kereteken felül vállalta a menekült tanítók átvételével járó terheket, elhelyezésükre külön számkeretet biztosított.³⁶ 1946/1947 telén azonban, amikor a menekülthullám ismét felerősödött, a Belügyminisztérium váratlanul megváltoztatta álláspontját, s a menekültek közül csak az állami tanerők részére adott ki újabb beutazási engedélyeket, a felekezeti és önkormányzati tanerők részére nem, mert szerinte ez utóbbiak nem tekinthetők közalkalmazottnak. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – miután előzetes egyeztetési kísérletei kudarcot vallottak – 1947. február 4-én a miniszterelnökhöz fordult segítségért. Átiratában rámutatott, hogy az 1907. évi XXVII. tc. I. §-a szerint a felekezeti és községi tanítókat igenis köztisztviselőnek kell tekinteni, hogy ezeket az embereket eddig sem állami intézményekben igyekeztek elhelyezni, s végül hogy ha a Belügyminisztérium gyakorlata fennmarad, igen sok magyar tanerő válik földönfutóvá. A Miniszterelnökség a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium álláspontjával azonosult. Írásbeli megkeresésére azonban a Belügyminisztérium nem reagált. A minisztérium álláspontjáról csupán az elnöki főosztály vezetője, Fischer Gyula adott telefonon rövid tájékoztatást a Miniszterelnöki Hivatal egyik munkatársának, amit ott írásban rögzítettek.

A Belügyminisztérium egyik érve az volt, hogy néhány héttel korábban éppen a Miniszterelnökségen tartott tárcaközi értekezleten fogalmazódott meg mint kívánatos kormányálláspont az, hogy "ne nyissuk ki a zsilipeket" a menekülők előtt.³⁷ Fenntartotta továbbá a Belügyminisztérium azt az álláspontját, hogy különbséget kell tenni a szűkebb értelemben

vett állami alkalmazottak és a közalkalmazottak összessége között. Álláspontjának legfontosabb, politikai jellegű motívuma azonban az alábbi mondatban ragadható meg: "Veszélyesnek tartom egyébként is a felekezeti tanítókra kiterjeszteni az állami alkalmazottak beköltözési jogosultságát, mert az eddigi tapasztalatok szerint ezek 90%-a állami és általános iskolákhoz lesznek egyszerűen behelyezve, s amíg egyrészt óriási terhet jelentenek az államnak, másrészt elzárják annak lehetőségét, hogy belátható időn belül a demokratikus rendszer által képezített fiatal, s az iskolából kikerült tanerők elhelyezhetőek legyenek."

A Miniszterelnökségen – a miniszterelnök nevében – előterjesztést készítettek a minisztertanács részére, amelyben a vallás- és közoktatásügyi miniszter álláspontját támogatták. Indoklásuk azonban jól tükrözte, hogy a "ne nyissuk ki a zsilipeket" általuk is vallott nemzetpolitikai elvnek az emberiség elvével való összeegyeztetése igen nehéz volt. Az előterjesztés mindenesetre nem került a minisztertanács elé. A Miniszterelnökségen egy évvel később, 1948. január 19-én irattárba helyezték az aktát – anélkül, hogy érdemi előrehaladásról vagy intézkedésről beszámoltak volna.³⁸

(*Az ügyvédek és ügyvédjelöltek működési lehetőségének biztosítása*) Viszonylag korán, 1945. augusztus elején rendelkezett a minisztertanács a fegyverszüneti egyezmény alapján kiürített területekről Magyarország területére költözött ügyvédek kamarai felvétele tárgyában. Ez nyilvánvalóan összefüggött azzal, hogy az említett területeken többek között éppen a magyar nemzetiségű ügyvédek voltak politikai támadásnak kitéve, sőt több esetben ügyvédi működésüket is korlátozták, illetve lehetetlenné tették. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 25-én adta ki 43/1945. számú rendeletét, mellyel megtiltotta a magyarok és németek felvételét az ügyvédek és ügyvédjelöltek névjegyzékébe, július 25-én közzétett 82/1945. számú rendeletével pedig kimondta, hogy bírói szolgálatba csak csehszlovák állampolgárságú, szláv nemzetiségű, nemzetileg és politikailag megbízható bíró, ügyvéd és közjegyző vehető fel.³⁹ A menekült ügyvédek, jogászok beilleszkedését, ügyvédi praxisuk megkezdését kívánta tehát lehetővé tenni az 5880/1945. ME számú rendelet,⁴⁰ amely kimondta, hogy az igazságügyminiszter engedélyével az ügyvédek névjegyzékébe felvehetőek mindazok, akik az érintett területeken a Magyarországhoz csatolás előtt hatályban volt képzettségi előírásoknak megfeleltek.

(*A menekült földművesek, mezőgazdasági foglalkozásúak letelepítése*) Mint fentebb láttuk, az 1710/1945. és a 3820/1945. M.E. számú rendeletek a tartós letelepítést igénylő menekültek megfelelő elhelyezését, gondozását és letelepítését a Népgondozó Hivatal feladatává tették. Miután a nagybirtokok kisajátítása és a német lakosság összetelepítése folytán mezőgazdasági ingatlanok és falusi lakóházak álltak nagyobb számban rendelkezésre, a Népgondozó Hivatal főként – bár nem kizárólag – a földműves népesség letelepítése terén tudott eredményekről beszámolni. A Népgondozó Hivatal fentebb már idézett jelentése szerint a hivatal 1945. augusztus 31-ig 409 kérelmező részére juttatott földet és házat (vagy legalább házat). A juttatásban részesített kérelmezők mintegy harmada volt csehszlovákiai polgári menekült.⁴¹ Egy két és fél hónappal későbbi jelentés szerint viszont 1945. november közepéig már 1 741 családot telepítettek le, akik közül 257 család menekült át Csehszlovákiából (1 114 család Jugoszláviából, 343 család Romániából).⁴² 1947 elejéig, az áttelepítési kormánybiztos jelentése szerint, a Csehszlovákiából átmenekültek részére 231 telket és 25 házat juttattak.⁴³

1946 elején a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946. évi IX. tc. megszüntette a Népgondozó Hivatal telepítésre vonatkozó hatáskörét, egyben a feladatot a földbirtokrendező testületekre és a melléjük rendelt földhivatalokra ruházta. Az 1946–1948 folyamán történt telepítéseket a továbbiakban mindenekelőtt az Országos Földhivatal irataiban, illetve részben a megyei földhivatalok iratanyagában lehet kutatni.

(*A kisiparosok támogatása*) 1945 szeptemberében a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara kezdeményezésére indult el a kisiparosok, a pénzüzetek, a Magyar Nemzeti Bank, az Iparügyi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium képviselői között az a tárgyalás-sorozat, amelynek célja az iparuk folytatására vagy újrakezdésére képtelen egyes csoportok, a hadifogságból vagy deportálásból hazatért, az elcsatolt területekről kiutasított, továbbá a háborús kárt szenvedett kisiparosok részére nyújtandó, munkaeszközök beszerzésére fordítható kedvezményes hitelek feltételeinek megállapítása. Megbízhatóság és szakmai rátermettség esetén hitelt kaphattak olyanok is, akik a visszafizetéshez megfelelő fedezettel (pl. ingatlan) nem rendelkeztek, és így az általános feltételek mellett hitelhez nem juthattak volna. Az akcióban részt vevő pénzüzetek vállalták, hogy viszonylag alacsony kamatot számítanak fel, és hogy ezen felül további járulékokkal nem terhelik a kölcsönügyletet. A legfontosabb, hogy az államkincstár a folyósított hitelek 50%-áig hiányszavatosságot vállalt.

(*Az ipari munkások ügye*) A Népgondozó Hivatal 1945 szeptemberi jelentésében arról számolt be, hogy az Iparügyi Minisztériumtól kapott adatok alapján, valamint a szak-szervezetek segítségével mintegy 50 üzemet keresett meg a menekült munkások és műszaki alkalmazottak elhelyezése céljából, és mintegy 100 személynek sikerült állást szerezni.⁴⁴ A munkát keresők természetesen más módon is igyekeztek munkahelyet találni. Később, 1946 decemberében az Áttelepítési Kormánybiztosság is megkeresett több vállalatot, állami és községi üzemet menekültek elhelyezése céljából. Leveleire azonban – a Magyarországon egyre növekvő munkanélküliség, a vállalatok működését nehezítő kötöttségek és elvonások következtében – sorra-rendre nemleges választ kapott.⁴⁵

A magyarországi hatóságok erőfeszítései révén a menekültek egy részének sorsa rendeződött. Az e téren végzett munkát és elért eredményeket nem vonhatjuk kétségbe. Tény azonban, hogy a menekültek jelentős csoportjai hosszú időn keresztül reménytelenül tengődtek, és letelepedésükhöz, egzisztenciális problémáik megoldásához – az ország gazdasági helyzetére és politikai megosztottságára tekintettel – a hivatalos Magyarországtól nem sok segítséget kaptak.

IV. Kísérletek a menekültügynek az államközi kapcsolatok keretében való rendezésére

A magyar kormány a csehszlovákiai magyarokat ért sérelmek ügyében 1945 júniusáig 32 esetben, november elejéig pedig több mint 150 esetben küldött írásos tiltakozást a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz (SZEB).⁴⁷ E tiltakozások és panaszok többségét a SZEB szovjet vezetői elfekették, azokról az Ellenőrző Bizottság nem tárgyalt érdemben. Jellemző az ügy kezelésére, hogy amikor az amerikai misszió vezetője a bizottság szeptember 24-i ülésén tájékoztatást kért Vorosilov marsalltól a magyarok Csehszlovákiából és Romániából való kitelepítéséről, a SZEB elnöke kijelentette: "Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányától egész idő alatt panaszok és bejelentések érkeznek arról, hogy Csehszlovákiából állítólag kitelepítik a magyarokat, és megsértik az érdekeiket. De ezek a bejelentések tényekkel nincsenek megalapozva, és ezért [...] hogy nem felelnek meg a valóságnak."⁴⁸

Nyomatékosan felhívta a felvidéki magyarsággal szembeni méltatlan bánásmódra a szövetséges hatalmak figyelmét az a jegyzék, amelyet a békeelőkészítéssel kapcsolatban 1945 augusztusában juttatott el a külügyminiszter a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Anglia budapesti képviseleteihez. Később a magyar kormány szeptember 13-i, majd november 20-i keltezésű, kizárólag a felvidéki magyarok sorsával foglalkozó jegyzékekben hívta fel sérelmeikre a három nagyhatalom kormányának figyelmét.⁴⁹ E diplomáciai tevékenység nem volt teljesen eredménytelen. Mint ismeretes, a három szövetséges hatalom vezetői a potsdami értekezleten elutasították a csehszlovák kormánynak azt a kérését,

hogy Csehszlovákiából a teljes magyar lakosságot kitelepíthesse. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormánya ezt követően külön-külön is tudomására hozta a csehszlovák vezetésnek, hogy a kollektív bűnösség elvének alkalmazását a magyarsággal szemben nem fogadják el, s hogy a kérdés rendezésére kétoldalú kormányközi tárgyalásokat, illetve meg egyezést tartanak szükségesnek.⁵⁰ Csak ezt követően vált lehetővé a magyar kormány számára, hogy a csehszlovák kormánnyal közvetlen érintkezésbe lépjen, és többek között az onnan kiutasított és elűdözött magyarok érdekében is fellépjen.

A magyar kormány az 1945 decemberében megkezdődött tárgyalások során, majd 1946 februárjában a lakosságcsere-egyezmény megkötésével arra törekedett, hogy – súlyos engedmények árán – a csehszlovákiai magyarság üldözése megszűnjön, a diszkriminatív intézkedéseket visszavonják, és az időközben elmenekültek és kiutasítottak a lakosságcsere során a Szlovákiából áttelepítendőek összlétszámába beszámíttassanak, és ezáltal legalább ingóságait áthozhassák.⁵¹

A magyar hatóságok számára 1945 nyarától nyilvánvalóvá vált, hogy a menekültek ügye hosszú időn keresztül nyomasztó teherként fog nehezedni a magyar közéletre, a gazdaságra és a nemzetközi kapcsolatokra. Erősödött az a felismerés, hogy az elűdözött magyaroknak a szomszéd államok által elkönfiskált vagyona (ingatlanai és ingóságai) az egyéni tragédiák sorozatán túl a magyar nemzetgazdaság számára is óriási veszteség. Az is nyilvánvaló volt azonban, hogy e kérdésben hathatós lépéseket csak megfelelő nyilvántartás és megbízható adatok birtokában lehet tenni akár Csehszlovákiával, akár Romániával, akár Jugoszláviával szemben. (A Szovjetunióval szembeni lépésekre valószínűleg senki nem gondolt.)

1945 szeptemberében ezért a minisztertanács újra elővette a menekültek nyilvántartásának kérdését.⁵² A 8150/1945. M.E. számú rendelet a szomszédos államok területéről átköltözött személyek, valamint vagyonuk és az őket ért károk nyilvántartásba vételéről szolt. A rendelet a jelentkezési kötelezettséget valamennyi menekültre kiterjesztette, és elmulasztásához jogkövetkezményeket fűzött. Nyilvántartásba kellett venni mindazokat a személyeket, akik 1938. január 1-jétől kezdődőleg a szomszédos államok területéről Magyarország 1937. december 31-én fennállott területére bármely okból átköltöztek, ha állandó lakhelyük a szomszédos állam területén volt. Nyilvántartásba kellett venni továbbá azokat is, akik a Fegyverszüneti Egyezmény értelmében kiürített területekről a háborús események miatt költöztek át, akár rendelkeztek ott állandó lakással, akár nem. A nyilvántartásnak ki kellett terjednie az átköltözött személyek vagyonára (hasznot hajtó jogaira és jogosítványaikra), továbbá az átköltözéssel kapcsolatban őket ért károkra. Az érintetteket a rendelettel rendszerezte, a korábbinál lényegesen szélesebb adattartalmú és részletesebb nyilvántartólap kitöltésére egyrészt saját érdekük, a majdani kárpótlás, illetve visszatérítés lehetőségének felcsillantása motiválta, másrészt az, hogy a nyilvántartólap kitöltésének elmulasztását a rendelet szabálysértésnek minősítette, amely pénzbüntetést vont maga után.⁵³

A Népgondozó Hivatal a 7310/1946. M.E. számú rendeletet 1946. június 30-i hatállyal megszüntette. A menekültek letelepítésével kapcsolatos feladatait – mint láttuk – az Országos Földhivatal vette át, a menekültek gondozásával kapcsolatos feladatokat pedig a Népjóléti Minisztériumra ruházta,⁵⁴ ugyanakkor jelezte, hogy a magyar–csehszlovák lakosságcsere lebonyolítására külön szervet létesítenek. Az Áttelepítési Kormánybiztosság 1946 második felében fokozatosan épült ki, s bár jogszabály ilyen rendelkezést nem tartalmazott, értelemszerűen foglalkoznia kellett a Csehszlovákiából elűdözöttek ügyeivel is, hiszen az ő beszámításuk a kvótába, illetve bizonyos jogosultságaik érvényesítése folyamatosan szerepelt a magyar–csehszlovák tárgyalások napirendjén. Egyes adatok szerint a Pénzügyminisztérium is feladatának tekintette a menekültek érdekeinek képviseletét.

A minisztériumban 1946–1948 folyamán Külföldön károsultak ügyosztálya elnevezéssel önálló szervezeti egység foglalkozott többek között a menekültek vagyonának nyilvántartásával.⁵⁵

1946/1947 fordulóján a meg-megszakadó, majd újrakezdődő magyar–csehszlovák tárgyalások állandóan és folyamatosan napirenden tartott ügye volt többek között az ún. kvótakérdés, azaz, hogy az egyik, illetve a másik fél a menekültek és korábban átköltözöttek mely csoportjait hogyan számíthatja be a paritásos listába.⁵⁶ Ennek keretében külön kérdésként tárgyaltak az anyások ügyének rendezéséről,⁵⁷ továbbá a Csehszlovákiából a háború befejezése és a lakosságcsere-egyezmény aláírása (1946. február 27.) közötti időszakban, valamint az egyezmény aláírását követően Magyarországra áttelepülteknek a lakosságcsere-be való beszámításáról. A névjegyzékek összeállítása és statisztikai feldolgozása ekkor az Áttelepítési Kormánybiztoságon folyt. Ezzel függ össze, hogy a Prágában tárgyaló Gyöngyösi János külügyminiszter 1947. március 6-án a következő bizalmas üzenetet juttatta el Jócsik Lajos kormánybiztoshoz: "A prágai tárgyalásokkal kapcsolatban értesítem államtitkár urat, hogy az újonnan összeállítandó névjegyzékbe az ún. "anyás" magyarok nem vendőek fel. Továbbá közlöm államtitkár úrral, hogy a 42 000-es névjegyzékből a csehek csak 2 800 személyt ismernek el."⁵⁸ Egyelőre sem a névjegyzékek, sem a statisztikai feldolgozás, legalábbis végleges formájában, nem áll rendelkezésünkre.

A Népgondozó Hivatalnál 1945. augusztus 31-én nyilvántartott menekültek és kiutasítottak származási helyük és foglalkozásuk szerint

	I. 1938 előtt az adott ország állampolgárai (családtagokkal együtt)				
	Csehszlovákia	Kárpátalja	Románia	Jugoszlávia	Összesen
Közalkalmazottak	716	248	2 651	396	4 011
Polgári menekültek és kiutasítottak	2 097	242	4 633	1 523	8 495
I. Összesen:	2 813	490	7 284	1 919	12 506

	II. 1938 előtt magyar honos magyar állampolgárok (családtagokkal együtt)				
	Csehszlovákia	Kárpátalja	Románia	Jugoszlávia	Összesen
Közalkalmazottak	2 713	697	3 336	1 503	8 249
Polgári menekültek és kiutasítottak	2 646	128	444	1 415	4 633
II. Összesen:	5 359	825	3 780	2 918	12 882

	A táblázat I-II. részének összesítése				
	Csehszlovákia	Kárpátalja	Románia	Jugoszlávia	Összesen
I-II. Közalkalmazottak	3 429	945	5 987	1 899	12 260
I-II. Polgári menekültek és kiutasítottak	4 743	370	5 077	2 938	13 128
I-II. Összesen:	8 172	1 315	10 992	4 837	25 388

- ¹ Jelen tanulmány nem a tárgyra irányuló szisztematikus kutatás eredménye, hanem az 1945 utáni magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján feltárt adatok összefoglalása.
- ² A csehszlovák emigráció célkitűzéseiről és programjáról Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, 1993., 5–7. Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Budapest, 1988., 103–106. A magyar politikai vezetéshez eljuttatott békületes üzenetekről: *Horthy Miklós titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László. Budapest, 1965., 403–408; MOL K 589. Horthy Miklós kormányzó iratai. I/D. tétel, 20. sz. irat. G. Vass István: Magyar–cseh hivatalos tárgyalások Bernben 1944–1945-ben. *Külpolitika* (Új folyam) 3. évf. (1997) 3. szám, 101–129.
- ³ Lásd a Fegyverszüneti Egyezmény 2. pontját. Az egyezményt a Magyar Közlönyben 1945. március 17-én tették közzé. Legutóbb közölve: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15.* Szerk.: Szűcs László. Budapest, 1997., A kötet, 162–169. (DMB mt. jkv.)
- ⁴ A közalkalmazottak igazolásáról a 15/1945., a szolgáltatattételre való jelentkezés kötelezettségéről pedig a 16/1945. ME sz. rendelet intézkedett, *Magyar Közlöny* (MK), 1945. január 4., 1. szám. A visszatért köztisztviselők jelentkezési kötelezettségéről és igazolásáról rendelkező 77/1945. ME sz. rendelet ("a 15/1945. és a 16/1945. ME sz. rendeletek kiegészítése" tárgyában) a MK 1945. évi 2. számában, január 27-én jelent meg. A 77/1945. ME számú rendelet a következő fontosabb előírásokat tartalmazta: Az 1. §-ban elrendelték, hogy "Minden közalkalmazott, aki más területről jött az Ideiglenes Nemzeti Kormány joghatósága alá tartozó területre" köteles írásban jelentkezni az előzőleg viselt állásának megfelelő hatósági fellebbezőnél. Jelentkezéséhez igazoló jelentést kellett csatolnia, melyben ismertetni tartozott politikai magatartását és cselekedeteit, valamint a népellenes jogszabályok végrehajtása során végzett hivatalos ténykedéseit. Ezzel kapcsolatban bizonyítékokat (hivatalos iratok, tanúk) kellett megjelölnie. A visszatért közalkalmazott magatartását az illetékes miniszter által kijelölt igazolóbizottság vizsgálta meg, amely – a bemutatott, illetve beszerzett bizonyítékoktól függően – ideiglenesen vagy véglegesen döntött az adott személy igazolásáról (3-5. §). Kivételes esetektől eltekintve csak ezt követően lehetett őt szerződéses, illetve végleges állásba kinevezni.
- ⁵ DMB mt. jkv. A kötet, 155–156.
- ⁶ A dokumentumot közli: DMB mt. jkv. A kötet, 386–387.
- ⁷ A menekültek számára vonatkozó adat az ország egész területére vonatkozott. A front elől menekülők nagy tömegei végül elhagyták az országot, és őket Ausztria, illetve Németország területén érte a háború vége.
- ⁸ DMB mt. jkv. A kötet, 384–385. és 388–389.
- ⁹ Uo. 384–385.
- ¹⁰ Az értekezlet jegyzőkönyve megtalálható: MOL XIX-E-1-i 1945. D 822.
- ¹¹ DMB mt. jkv. A kötet, 392–393.
- ¹² MK 1945. május 10., 26. szám.
- ¹³ DMB mt. jkv. A kötet, 546. és 577–578. Lásd továbbá a 3820/1945. ME sz. rendeletet, MK 1945. július 1., 65. szám.
- ¹⁴ Ennek részletesebb kifejtését lásd Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, 1993.
- ¹⁵ MK 1945. július 21., 82. szám.
- ¹⁶ A Fegyverszüneti Egyezményt, mint fentebb már utaltunk rá, csak 1945. március 17-én tették közzé a *Magyar Közlönyben*, amely természetesen a trianoni határokon túli területekre nem jutott el.
- ¹⁷ Részletesebben lásd többek között Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Somorja, 2006., 51–65., "Hívebb emlékezésül..." *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948*. Szerk.: Tóth László. Pozsony, 1995. 63–66. A magyarellenes rendelkezések ismertetése és a végrehajtás során történt atrocitások bemutatása jó néhány további publikációban is megtalálható.
- ¹⁸ Popély Á. i. m. 39–84., Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, 2001., 210–213.
- ¹⁹ G. Jakó Mariann – Hógye István: *A magyar–szlovák lakosságcsere előzményei 1945–1948*. Miskolc, 1995., 8–9., MOL XIX-J-1-a-IV-66. és XIX-J-1-j-1945-1964-Cseh-16/b tétel. (A Külügyminisztérium Békeelőkészítő osztályának iratai, illetve TÜK iratai.)
- ²⁰ MOL XIX-B-3 (Népgondozó Hivatal iratai) 11/1945. ikt. sz.
- ²¹ MOL XIX-J-1-j-1945-1964-Cseh-16/b-999/pol./1947. sz. (42. d.) A Miskolcon 1945–1948 között működött Kiutasítottak Országos Érdekszövetsége 1946. november 27-én keltezett memoranduma.
- ²² G. Jakó–Hógye i. m. 8. Erdei Ferenc a békési szlovákok szeparatista mozgalmáról készített minisztertanácsi előterjesztésében vetette fel ezt a gondolatot. A javaslatról a minisztertanács 1945. június 13-án tárgyalt, a minisztertanács ülésén azonban a belügyminiszter visszavonta a retorzióra vonatkozó javaslatát, és csak a magyar hatóságokkal nyíltan szembeszegülők elleni közigazgatási eljárást szorgalmazta. DMB mt. jkv. 547. és 552–553.
- ²³ G. Jakó–Hógye i. m. 9.
- ²⁴ G. Jakó–Hógye i. m. 20., MOL XIX-A-15-a-47. tétel.
- ²⁵ MOL XIX-A-83-a. A minisztertanács 1946. december 6-i (152.) ülésének jegyzőkönyve. Lásd továbbá MOL XIX-A-15-a-47. tétel-1011/1947. Eln. sz. (10. d.)
- ²⁶ G. Jakó–Hógye i. m. 26–27
- ²⁷ MOL XIX-A-1-j-1945-XXXIV-8122. alapsz. (8805. ikt. sz.)
- ²⁸ Uo. A számadatok értelmezéséhez lásd a táblázatot.
- ²⁹ MOL XIX-A-1-j-1946-XXXIV. tétel; Jócsik Lajos felhívásának faximilijét közli G. Jakó–Hógye i. m. 95.
- ³⁰ MOL XIX-A-15-a-47. tétel 260/1946 Eln. sz. (10. doboz).

- ³¹ G. Jakó-Hógye idézett munkája három ilyen jelentkezési lap faximiléjét is közli. A Népgondozó Hivatalnak az Országos Levéltárban található iratanyagában is több száz kitöltött Jelentkezési lap van.
- ³² G. Jakó-Hógye i. m. 9.
- ³³ MOL XIX-A-1-j-1945-XXXIV-8122. alapsz. A szöveges jelentés keltezése: 1945. szeptember 24. A jelentéshez tartozó három összesítő kimutatás keltezése: 1945. szeptember 18. Az adatok általában az 1945. augusztus 31-i állapotot tükrözik.
- ³⁴ DMB mt. jkv. A kötet, 641. A rendeletet a MK 1945. július 22-i, 83. számában tették közzé.
- ³⁵ Lásd az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezésekről szóló 5000/1946. ME sz. rendeletet (MK 1946. május 19., 113. szám).
- ³⁶ *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5–1946. november 15.* Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szűcs László. Budapest, 2003. 1552., 1592–1593., 1613.
- ³⁷ Az értekezlet jegyzőkönyve megtalálható: XIX-A-15-a-47. tétel-514/1947. Eln. sz. (10. d.).
- ³⁸ MOL XIX-A-1-j-1947-XXXIV-1826. sz. (126. d.) A kérdés minisztertanácsi tárgyalására lásd: *Nagy Ferenc második kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 15.–1947. június 2.* Szerk.: Szűcs László – G. Vass István. [Kézirat] (A február 19-i (164.), március 20-i (168.) és május 22-i (177.) ülés jegyzőkönyve.)
- ³⁹ Popély, 2006., 62. és 70.
- ⁴⁰ MK 1945. augusztus 5., 95. sz.
- ⁴¹ MOL XIX-A-1-j-1945-XXXIV-8122. alapsz.
- ⁴² MOL XIX-J-1-a-II/28. Idézi Tóth Á. i. m. 78.
- ⁴³ MOL XIX-A-1-j-1947-XXVII/b-4199. sz.
- ⁴⁴ MOL XIX-A-1-j-1945-XXXIV-8122. alapsz.
- ⁴⁵ MOL XIX-A-15-a-47. tétel-229/1947. Eln. alapsz. (10. d.) és XIX-A-1-j-1947-XXVII/b-4199. sz.
- ⁴⁶ G. Jakó-Hógye i. m. 13–14.
- ⁴⁷ *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15–1946. február 4.* Szerk.: G. Vass István. Bp., 2005. (TZ mt. jkv.) 51–52. A háború következtében Magyarország és Csehszlovákia között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. A Fegyverszüneti Egyezmény a külállamokkal való kapcsolattartás terén is korlátozta Magyarország szuverenitását. Csehszlovákiának mint "győztes hatalomnak", nem volt érdeke és célja, hogy a területén élő magyar nemzetiségű lakosság sorsáról Magyarországgal közvetlenül tárgyaljon.
- ⁴⁸ *A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947.* Szerk.: Feitl István. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette Baráth Magdolna–Cseh Gergő Bendegúz–Figder Éva–Szűcs László–G. Vass István. Budapest, 2003., 82–83.
- ⁴⁹ Az elsőként említett jegyzéket közli: DMB mt. jkv. A kötet, 704–711., az utóbbi két dokumentum megtalálható: MOL XIX-J-1-a-IV/69-61/res.Be/1945., illetve 120/res.Be/1945. sz. alatt.
- ⁵⁰ DMB mt. jkv. B kötet, 118.; TZ mt. jkv. 52.
- ⁵¹ Balogh S. i. m. 111–116., Vadkerty K. i. m. 220–228., TZ mt. jkv. 51–58. és 180–184.
- ⁵² DMB mt. jkv. B kötet, 567–568.
- ⁵³ A rendelet a MK 1945. szeptember 20-i, 131. számában jelent meg. A menekültek által kitöltött nyilvántartó lapokat a Központi Statisztikai Hivatalnak kellett megküldeni. E kérdésre tehát további kutatásokat a hivatal iratanyagában lehet folytatni.
- ⁵⁴ A Népjóléti Minisztérium e tevékenységével kapcsolatos iratanyag feldolgozása szintén további feladat.
- ⁵⁵ MOL XIX-A-1-j-1947-XXXVII-6927., illetve 6949. sz.
- ⁵⁶ *Értesítő* [A Külügyminisztérium Politikai osztálya szigorúan bizalmas minőségű belső tájékoztatója] 1. évf. (1947) 4–5. szám.
- ⁵⁷ A háború után nem tért haza valamennyi anyaországi magyar. Egyes adatok szerint két-három ezer fő továbbra is Csehszlovákiában élt. Az ő egyoldalú átvételüket a csehszlovák fél még 1948–1950-ben is többször szorgalmazta. Magyarország azonban átvételük elől következetesen elzárkózott. Lásd *Dokumentumok a szlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történelméből.* A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket írta Vadkerty Katalin. *Fórum*, V. évf. (2003) 2. szám, 177–179.
- ⁵⁸ MOL XIX-J-1-j-1945-64-Cseh-16/b-1120/pol./1947. sz. A csehszlovák fél tehát az ún. kvótába nem volt hajlandó beszámítani az 1938 után beköltözött, majd a háború után elmenekült "anyás" magyarokat, és a többi menekültnek is csak töredékét szándékozott beszámítani.